

לנושא הבחירה באברהם

Author(s): חיים חמיאל

Source:

Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World /

בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו

כרך חוברת ב (טבת-אדר תשנ"ד), pp. 133-140

Published by: Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23506955>

Accessed: 16-03-2017 14:48 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World* / בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו.

<http://www.jstor.org>

לנושא הבחירה באברהם

מאת
ח"י חמיהל

משמעות ה"צדיק" בספר בראשית

התורה לא גילתה לנו במה זכה אברהם שנבחר מכל בני דורו לכריתת הברית ולקבלת הנחלה בארץ כנען; אין התורה מקדימה טעם כלשהו לכך כפי שהיא נותנת טעם לבחירתו של נח. על נוח מעידה התורה שהיה צדיק ובעל תכונות חיוביות נוספות: "נח איש צדיק/ תמים היה בדורותיו/ את האלהים התהלך נח"¹. והתורה חוזרת ומציינת עובדה זו: "כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה"², ציון זהותו של נוח דרוש כדי להבין מדוע מצא חן בעיני ה'.

אף כי לא נאמר לאברהם שהיה צדיק, מסתבר שהכיר את משמעותו, את סגולתו, ערכו ומשקלו של הצדיק להשפיע בחיים. כי אכן משמעות מיוחדת ניתנת ל"צדיק" בספר בראשית. בתפילתו על אנשי סדום מציג אברהם את עצמו כ"עפר ואפר". ואת הצלת אנשי סדום הוא מנסה לתלות בזכות צדיקים, ש"אולי" נמצאים בסדום. ומדוע תלה אברהם את ההצלה בצדיקים? מסתבר ש"למד" זאת מנוח, שבשל היותו צדיק הציל את עצמו ואת ביתו מן המבול. ואם כך נהג שופט כל הארץ בימי המבול, שהציל את בני ביתו של נוח בזכות הצדיק, מדוע לא יעמוד משפט זה לאנשי סדום. ולכן חוזר אברהם ותובע: "האף תִּסְפָּה צדיק עם רשע; אולי יש חֲמִשִּׁים צדיקים בתוך העיר האף תִּסְפָּה ולא־תִּשָּׂא למקום למען חֲמִשִּׁים הצדיקים... חלילה לך... להמית צדיק עם־רשע והיה כצדיק כרשע"³! והקב"ה מסכים עם אברהם: "אם־אמצא בסדום חֲמִשִּׁים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל־המקום בעבורם". אברהם ממשיך להתמקח: "אולי יחסרון חֲמִשִּׁים הצדיקים חֲמִשָּׁה... אולי ימצאון שם ארבעים... אולי ימצאון שם שְׁלֹשִׁים... אולי ימצאון שם עשרים... אולי ימצאון שם עֶשְׂרֶה". שבע פעמים נזכרת המילה "צדיק" ביחיד וברבים בתפילתו

1 בראשית ו', ט. 2 בראשית ז', א. 3 שם ו', ח. 4 שם י"ח, כג ואילך.

של אברהם להדגיש שאברהם תולה את ההצלה בצדיק, שלא זו בלבד שהוא מציל את עצמו, אלא הוא מציל גם אחרים אתו, כי זה מה שהיה בנוח. ולא אברהם בלבד עמד על זכותו של ה"צדיק" להינצל, אלא גם אנשי סביבתו עמדו על כך: כשאלוהים בא בחלום אל אבימלך מלך גרר ואומר לו: "הֲנָךְ מת על האשה אשר לקחת", מתקומם אבימלך נגד עיוות הדין וטוען: "הֲגֹי גם צדיק תהלג?"!

למה לא התפלל נוח על בני דורו?

העובדה שנוח היה צדיק אחד בדורו, תסייע ליישב את הפליאה החוזרת במדרשים שונים: מדוע לא התפלל נוח על בני דורו כפי שאברהם התפלל על אנשי סדום, וכפי שמשא התפלל על בני ישראל. במדרש' אומר נוח למשה: "אני גדול ממך, שניצלתי מדור המבול". ומשה משיב כנגדו: "אני נתעליתי ממך; אתה הצלת את עצמך ולא היה בך כוח להציל את דורך, אבל אני הצלתי את עצמי והצלתי את דורי כשנתחייבו כלייה בעגל".

ב"זהר" מובאות שתי נוסחאות למדרש זה. נוסחה אחת מעמידה את נוח כול משה בלבד: "מה בין משה לשאר בני העולם? בשעה שאמר לו הקב"ה למשה: 'ועתה הניחה לי... ואעשה אותך לגוי גדול', מיד אמר משה, 'וכי בשביל טובתי אעזוב דינם של ישראל ולא אבקש רחמים עליהם? עתה יאמרו כל בני העולם, שאני הרגתי לישראל, כמו שעשה נוח... כיון שאמר לו (הקב"ה) שיינצלו הוא ובניו — לא ביקש רחמים על העולם ונאבדו... אמר משה: עתה יאמרו בני העולם, שאני הרגתי אותם משום שאמר לי: 'ואעשה אותך לגוי גדול'. עתה טוב לי שאמות ולא יכלו ישראל. מיד... ביקש רחמים עליהם ונתעוררו רחמים

5 שם כ', ג-ד. 6 דברים רבה, וזאת הברכה, פרשה יא.

7 בראשית דף סז ע"ב, ודומה לה הגירסה בויקרא דף יד ע"ב. מובא לפי תרגומו של "הסולם". תניא אמר ר' יוסי: בזמן שבני אדם נמצאים חייבים לפני הקב"ה, הצדיק הוא הנמצא בעולם, הקב"ה מדיבר עמו, כדי שיבקש רחמים על העולם ויתרצה להם לבריות: "מה עושה הקב"ה? מדבר עמו מאלו רשעי עולם (הראויים להשמדה) ואומר לו שייטיב עמו לברו ויכלה את כולם. מה דרכו של אדם צדיק ההוא? עוזב את שלו, ולוקח עצמו ללמד (זכות) על כל העולם, כדי שהקב"ה יתרצה להם". כך נהג משה כשאמר (שמות ל"ב, לב): "אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת". אך נוח לא נהג כך, כשאמר לו ה' (ברא' ו', יג): "קץ כל בשר בא לפני", "אמר לו נוח: ולי מה אתה עושה? אמר לו (שם שם, יח): 'והקמותי את-בריתי אתך' וכו'; 'עשה לך תיבת עצי גופר' — ולא ביקש רחמים על העולם, וירדו מים והאבירו בני העולם" וכו'.

8 שמות ל"ב י. 9 במדבר י"ד, יב.

על העולם... ולא הניח להקב"ה עד שמסר עצמו למיתה על ישראל ככתוב¹⁰: 'ועתה אם תִּשָּׂא חטאתם ואם-אֵין מַחְנִי נא מספרך אשר כתבת'. והקב"ה מחל להם... ונוח לא עשה כן, אלא ביקש להינצל ועזב את כל העולם".

הגירסה השנייה ב"זהר"¹¹ מעמידה את נוח, אברהם ומשה זה מול זה. נוח "שתק ולא אמר כלום, ולא ביקש רחמים. אברהם תבע משפט כראוי, שלא ימות צדיק עם רשע, והתחיל מן חמישים עד עֶשְׂרָה, עשה ולא השלים, כי לא ביקש רחמים בין כך ובין כך (=בין אם יש צדיקים ובין אם אין צדיקים), כי אמר אברהם, איני רוצה לתבוע שכר על מעשי. אבל מי עשה בשלימות כראוי? זה משה, שאמר: "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת".

בנוח מובא עוד מאמרו של רבי יצחק, כי אף על פי שמשה לא תלה את ההצלה בזכותו אלא בזכות אבות ("זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך")¹², ואילו נוח לא היה לו במי לתלות "היה לו לבקש רחמים עליהם, והקרבתם שהקריב אחר המבול, היה לו להקריב מקודם לכן, אולי היה משקיט הכעס מהעולם".

אפשר אם כן שלאחר שאמר לו ה' לנוח: "בא-אתה וכל ביתך אל התיבה כי אתָּךְ ראייתי צדיק לפני בדור הזה", כלומר, בדור הזה אין עוד צדיק מלבד נוח, לא היה לו עוד פתחון פה לבקש רחמים על בני דורו, כי אם אין עוד צדיקים במי יתלה את ההצלה, ומה טעם שיתפלל על בני דורו.

הטעם לבחירתו של אברהם

עתה נחזור לשאלה שהוצגה בראש מאמרנו: מדוע לא הקדימה התורה טעם כלשהו לבחירתו של אברהם כשם שהקדימה טעם לבחירתו של נוח. הרמב"ן עורר שאלה זו, והיא מובאת פה בניסוחו המורחב של מהר"ל¹³, השם את הדגש על הצדיק כסיבה לבחירה: "תימה הוא שלא זכר הכתוב קודם זה, שהיה אברהם צדיק ולכך נגלתה עליו השכינה ואמר לו: 'לָךְ-לָךְ מארצך וממולדתך' וכו', כי בלא זה לא נגלה עליו השכינה ואמר לו לך מארצך. לכן ראוי היה לכתוב קודם צדקת אברהם כמו שתמצא בנוח קודם שהזכיר שדיבר השם יתברך עמו"? אמנם האגדה מלאה סיפורים על אברהם; על הנס שאירע לו בכבשן האש, ושהכיר את בוראו בהיותו בן שלוש, והיה מוכיח את בני דורו ומלמדם להאמין בה'

10 שו"ת ל"ב, לב. 11 בראשית קו ע"א.

12 שמות ל"ב, יג.

13 "נצח ישראל" פרק י"א. ראה מאמרי "הבחירה באברהם והיראה בפרשת העקידה", "שנה בשנה", תשנ"ב עמ' 395-411.

ולעבדו, "שהיה מכניס בני אדם לביתו ומאכילם ומשקם, ומאחיבם ומקרבים, ומגייסם ומכניסם תחת כנפי השכינה"¹⁴. ברור, איפוא, שחז"ל חשו בצורך ליצור הילה של צדקות סביב אברהם כדי להסביר את טעם בחירתו, אך בתורה עצמה לא נזכר על כך דבר במפורש, ובייחוד לא נאמר על אברהם שהיה צדיק.

רמב"ן מיישב את השאלה, ש"התורה לא תרצה להאריך בדעות עובדי עבודה זרה ולפרש העניין שהיה בינו ובין הכשרים באמונה, כאשר קיצרה בעניין דור אנוש וסברתם בעבודה זרה שחידשו".

מהר"ל מבחין בין "בחירה פרטית" ל"בחירה כללית", וזהו, לדעתו, ההבדל בין הבחירה בנוח ובין הבחירה באברהם. הבחירה בנוח היתה "בחירה פרטית (= אישית), והבחירה הפרטית היא לפי מה שהוא, והכל הוא לפי מעשה צדקות שלו. אבל באברהם לא היתה בחירה פרטית רק (= אלא בחירה) באומה הישראלית, שהם זרעו... וזו בחירה כללית. ובחירה כמו זאת אין תולה במעשה כלל ולא בחטא, כי המעשה הוא לפרט, אף-כי בודאי זכות אבות מועיל מכל מקום עיקר הבחירה — בחירה כללית בו ובזרעו".

עם כל זאת נראה שעדיין נדרש הסבר לעובדה שהתורה לא ראתה צורך לציין אצל אברהם לפני הבחירה תואר חיובי כלשהו, שיעיד על צדקותו וזכותו המיוחדת, להיות הנבחר על ידי ההשגחה האלוהית מכל בני דורו להקים עם נבחר בעל אמונה חדשה וייעוד מיוחד.

*

מתוך עיון בדרכי הבחירה במקרא, נראה שאפשר להצביע על שתי גישות בבחירה; גישה אחת שמה לב לטיבו האישי של הנבחר בעבר ובהווה, כשעיקרה של הבחירה מכוון לפתרון בעייה של השעה, לשם כך נדרש שבאותה שעה ייתלה המעשה בסגולותיו של האיש הזוכה בו, שנמצא ראוי לו; הגישה השנייה, מתמקדת בעתיד ומתחשבת ביכולת הגנוזה בנבחר ובזרעו למילוי ייעוד בעתיד. במקרה זה אין צורך לדבר על טיב התנהגותו של האיש הנבחר בעבר, אלא על הסגולות הצפונות בו, המבטיחות את העתיד.

נוח נבחר לצורך הצלת האנושות, הצלה שנתבקשה אותה שעה, בגלל תכונותיו המיוחדות אותו לעומת בני דורו, אם כי עתידו האישי לא היה מזכהו ביתרון כלשהו על אחרים, ואילו אברהם נבחר בגלל הייעוד שקבע לעצמו ולבניו לעתיד ובגלל יכולתו, רצונו ושאיפתו להגשימו. ניתן לומר: לנוח היו אמנם, עבר והווה, אך לא היה לו עתיד; לעומתו אברהם — מצבו בהווה העיד עליו שיש לו עתיד ואת זאת מגלה התורה עצמה בהסבירה לאחר מעשה את סיבת בחירתו של אברהם:

14 בראשית רבה פרקים ל, לח, לט, סא.

"כי ידעתיו (=אהבתיו ובחרתיו) למען אשר יצוה (בעתיד) את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט"¹⁵.

*

התורה שוקדת להסביר את זכותו של נוח להישרדותו מכל היקום. עם לידתו מתבשר העולם על בואו לעולם, והופעתו מתוארת כאירוע בעל משמעות מהפכנית אנושית קוסמית; נולד אדם בעל ייעוד לדורו, ושם נקרא לו המצביע על כך: "לאמור זה ינחמנו ממצעֵשֵׁנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אָרְרָה ה'"¹⁵. והנה עומד עולם זה להיכחד, ונוח מתבשר שהוא היחיד שיזכה בהצלה ואתו יינצלו כל בני ביתו. כדי להצדיק את הבחירה מרבה התורה להציג את נוח כיחיד בדורו – צדיק ותמים ומתהלך עם אלוהים. מכל זה אין זכר אצל אברהם. ללא שום הקדמות על טיבו ועל זכות כלשהי נבחר אברהם ללכת אל הארץ הנבחרת אשר ה' יראה לו.

הצדיק בעבר ונביא העתיד

ואכן, נוח הוא הצדיק התמים שהיה בדורותיו: אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ (עבר), אין הוא בעל ייעוד, אין הוא נושא שליחות לאנושות לעתיד. קיומו של המין האנושי מחייב את הצלתו. ואילו אל אברהם פונה ה' כדי להטיל עליו תפקיד, שליחות, ייעוד. והוא פונה אליו, משום שהוא יודע כי זאת היא גם בחירתו האישית של אברהם, ושהוא ידע להוציא כל זאת לפועל. בהיותו בן תשעים ותשע שנים מקבל אברהם הוראות מאת ה' איך להתנהג בעתיד: "התהלך לפני (=בעתיד) והיה תמים"¹⁶. המיוחד שנמצא באברהם ושיזכהו בברית, בשינוי השם, בהבטחות לריבוי הזרע ולקבלת הארץ ומלכות שמיים, הוא בעיקר בנאמנותו וביציבותו הדתית-מוסרית, המבטיחות התמדה גם בעתיד: "אתה הוא האלוהים אשר בחרת באברהם/ והוצאתו מאור כשדים / ושמת שמו אברהם/ ומצאת את לבבו נאמן לפניך/ וכרות עמו הברית..."¹⁷.

נוח מתואר בתורה ובמדרשי חז"ל המדייקים בכתוביו¹⁸, כריפורמאטור בענייני חקלאות וכלכלה, ששיפר את תנאי העבודה והצליח להתגבר על הקללה שרבעה על האדמה מימי אדם הראשון. הוא המציא כלי-עבודה – מחרשות, מגלים, קרדומות וכדומה, שהעמיקו את החדירה לאדמה והכשירוה להניב תנובה שהיה בה כדי לפרנס את הבריות. בכך הוא אמנם הביא נוחם. נוח מתואר, איפוא, כצדיק ש"זן בריותיו של הקב"ה" (תנחומא). מה שנוח לא עשה – הוא לא לימד את

15 בראשית, י"ח, יט.

16 שם י"ז, א.

17 נחמיה ט', ז-ח.

18 תנחומא בראשית יא.

הבריות להתהלך עם ה' כשם שהוא עצמו ידע להתהלך אתו; הוא לא הצליח להנחיל לבריות את ההכרה, כי לא די בשיפור החיים הכלכליים כדי להביא רווחה ונחת, כי לשם כך דרוש גם אימוץ שיטת חיים מיוחדת – "דרך השם לעשות צדקה ומשפט" – התנהגות חברתית מוסרית כדרך השם דוקא, ולא כהתנהגות מתוך דחפים אנושיים בלבד. נוח עצמו הסתגר באהלו והתהלך בו "את האלוהים", אבל את הבריות לא הדריך לראות ברווחה עצמה, היינו בהקלת תנאי החיים, חיוב ללכת בדרך ה', היינו "לעשות צדקה ומשפט". רווחה שאינה מושגת לפי דרך השם מזמינה רודנים הממהרים להשתלט על הבריות ועל השגיהם ולשעבדם. והרי בסופו של דבר נלכד נוח בעיוות שיצר, ואחרי צאתו מן התיבה נתפס לשיכרות ולקלוקלים אחרים.

אברהם לא כונה צדיק אלא "נאמן", "עבדי"¹⁹, כלומר: עבד ה'²⁰. בניגוד לנוח מוצג אברהם כאיש העתיד. ה' מבטיח לו עתיד: "ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך..."²¹, והוא מדריכו: "התהלך לפני והיה תמים"²². וכשהוא הולך לגלות לו את גורל אנשי סדום הוא מודיע: "ואברהם ה' יהיה לגוי גדול עצום ונברכו בו כל גויי הארץ"²³. כאן אנו מתוודעים, כאמור, לסיבת הבחירה באברהם – לא על שום היותו, הוא עצמו, צדיק בדורו, אלא על שום הייעוד שהוא נושא לאחרים: "כי ידעתי (אהבתי) ובחרתי בו – רש"י, רש"ר הירש) למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו (בעתיד) דרך ה' לעשות צדקה ומשפט"²⁴. אברהם נבחר להיות מורה דרך לעשיית צדקה ומשפט, ובכך על ה' להודיעו את המשפט שהוא עומד לעשות, ומיד שוקל אברהם את הדבר במשקל הצדק והמשפט. ואכן כך עשה והתריע: "הַשֹּׁפֵט כָּל-הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט"!²⁵ באי-קבלת הגזירה ובעמידתו על עקרון הצדק במשפט, הוכיח אברהם שהוא אכן מסוגל לשאת בשליחות שהוטלה עליו ובייעוד שנועד לו ולזרעו בעתיד. חז"ל ייחסו לאברהם את הכושר לחנך ולהדריך: "אתה מוצא שאברהם ייסר את יצחק בנו

19 בראשית כ"ו, כד.

20 "יש שקראו עצמם עבדים והקב"ה קראם עבדים... אברהם קרא עצמו עבד, שנאמר (בראשית י"ח, ג): 'אל נא תעבר מעל עבדך, והקב"ה קראו עבד, שנאמר (שם כ"ו, כד): 'כעבור אברהם עבדי' (ע"י אבות דרבי נתן מהדורת שכטר, נ"ב, פרק מג, וע"י שם סא ע"א הערה כז).

21 בראשית י"ב, ב.

22 שם י"ז, א.

23 שם י"ח, יח.

24 שם שם, יט. באבות דרבי נתן נ"א לג: "שכל אותן הדורות היו מכעיסין לפניו, ולא היה אחד מהם שיהלך בדרכי הקב"ה עד שבא אברהם אבינו והלך בדרכי הקב"ה".

ולמדו תורה והדריכו בדרכיו"²⁵. ועוד אמרו: "שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה"²⁶.

האמונה כציון לעתיד

אברהם אינו מזוהה בתארים ובמעשים המציניים את עברו; הם מופנים כולם לעתיד. אברהם מוצג, כאמור, כמאמין. כשהשם אומר לו: "לא יִרְשֶׁךָ זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יִרְשֶׁךָ", והוא מוציאו החוצה, מראה לו את הכוכבים ואומר: "הבט-נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם", והוא מבטיחו: "זה יהיה זרעך" — מעיד הכתוב על אברהם, שהוא האמין: "והאמין בה" והכתוב מוסיף: "וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צִדְקָה"²⁷. מפרש רש"י: "הקדוש ברוך הוא חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו". רמב"ן תמה על רש"י: "ואיני מבין מה הזכות הזאת. למה לא יאמין באלוהי אמן והוא הנביא בעצמו, ולא איש אֵל ויכזב. ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות איך לא יאמין בבשורה טובה"? אך רש"י רואה לפניו את אברהם בראשית דרכו, עדיין שמו "אברם" ולא אברהם, ואדם המאמין בעתיד מובטח כזה, בתנאים בלתי מתקבלים על הדעת שבהם הוא נמצא בזמן ההבטחה, המצויינת בתחילת הפרק במלים: "אחר הדברים האלה", כבר צבר לו "קרדיט" אצל ה' כביכול.

אברהם מוצג גם כ"נביא" — "כי נביא הוא ויתפלל בעדך"²⁸. ואף זה הוא תואר המופנה לצופה לעתיד. ועל כך העיד אחד הנביאים, שאין צדיק גדול מן המאמין, שכן "צדיק באמונתו יחיה"²⁹.

אברהם שומע בקול ה'

כדי להוכיח לעמים השכנים ("אחר הדברים האלה")³⁰ ולדורות, שאברהם נשאר איתן באמונתו בה' גם בערוב ימיו — עד שהגיע לדרגת היראה, שהיא כולה בבחירת האדם ואינה בידי שמים להקנותה וללמדה, שהרי אין יראת שמים לפני ה', ולכן ראוי הוא לבחירה — בא נסיון העקידה. נסיון זה הראה שאברהם הוא "ירא אלוהים" השומע בקול ה'. לדעת בעל "הכתב והקבלה" היה הנסיון העיקרי לא הציווי להקריב את אברהם לקרבן אלא בציות לציווי "אל תשלח ידך אל הנער/ ואל תעש לו מאומה". ההימנעות מההקרבה לפי קריאה זו של המלאך,

25 שמות רבה א', א. 26 בראשית רבה ל, ח.

27 שם ט"ו, ד-ו. 28 שם כ', כו. 29 חבקוק ב', ד.

30 ראה על כך "מעייני מקרא", פרשנות ומחקרים, חשמ"ג, עמ' 53-55.

31 ראה על כך בספרי "מעייני מקרא" — מקראי קודש, ירושלים תשנ"ב, עמ' 315-343.

זוכה לשבח בפי המלאך, הקורא אל אברהם שנית מן השמיים: "כי יען אשר עשית את הדבר הזה... והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקולי". החזרה על הצינוי לא להקריב את יצחק ("אל תשלח ירך אל הנער ואל תעש לו מאומה") מראה את לבטיו של אברהם כשנדרש לכך. וכבר עמדו על כך חז"ל³². גדולתו של אברהם נשקלת יותר בהימנעות מן ההקרבה, ועוד יותר בהפסקתה באמצע כתוצאה מן השמיעה בקול ה'. וזאת כדי ללמד, כי גדולה השמיעה בקול ה' מהקרבת העולה, כהכרזת הנביא שנים רבות אחרי כן: "החפץ לה' בעולות וזבחים/ כשמוע בקול ה'/ הנה שמוע מזבח טוב/ להקשיב מחלב אילים". גם דברי הנביא ירמיהו בדבר יתרון השמיעה בקול ה' על הקרבת קרבנות נדרש בחז"ל (תענית ד' ע"א) על עקידת יצחק: "'אשר לא צויתי'/ ולא דברתי/ ולא עלתה על לבי' (ירמיה י"ט, ה)... 'לא עלתה על לבי' — זה יצחק בן אברהם".

ואכן ההודעה הזאת, שהשמיעה בקול ה' עמדה לו לאברהם לזכות בברית הזרע והנחלה, מגלה אחר-כך ה' עצמו ליצחק. כשהוא מעביר אליו את זכות הברית. הכוללת את השבועה ואת ההבטחות (בראשית כ"ו, ג-ה): "גור בארץ הזאת ואהיה עמך/... עקב אשר שמע אברהם בקולי...". ושנים רבות אחרי כן, יזכה משה רבינו את בני ישראל בברית ובחסד של אברהם עקב תשמעון את המשפטים האלה... ושמר ה' אלוהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך"³³.

32 ראה בראשית רבה נ"ו, ז וברש"י לפסוק.

33 דברים ז', יב.